

Ideea de progres și actualitatea sa

Prof. Al. Tănase

Un laborator despre *Progresul istoric și procesul revoluționar contemporan* ca cel organizat în cadrul Academiei „Ștefan Gheorghiu” și condus de rectorul Academiei — tovarășul Leonte Răutu — nu este un simplu club de discuții ci un colectiv organizat interdisciplinar de cercetare și creație științifică. O dovedesc contribuțiile sale remarcabile la elucidarea unor probleme de mare însemnătate pentru destinul civilizației contemporane cum ar fi *Ecologie și politică*, *Capitalismul contemporan și criza valorilor*, *Probleme actuale ale dezvoltării socialismului în țările capitaliste dezvoltate*.

Volumul *Progresul istoric și contemporaneitatea* (Edit. politică, 1976) reprezintă, de asemenea, unul din rezultatele activității rodnice ale acestui laborator.

Ideea de progres face parte din categoria acelor idei impuse cugetării moderne de înseși prefacerile revoluționare pe care le trăiesc generațiile noastre, de ritmurile spectaculoase ale dezvoltării, înecesebi în domeniul științei și tehnicii.

De când J. J. Rousseau a scris cunoscutul *Discurs asupra științelor și artelor*, problema progresului nu a încetat să fie una dintre problemele cele mai pasionant controversate ale civilizației moderne. După mai bine de două secole, în condițiile în care numărul celor ce condamnă civilizația tocmai sub raportul progresului său tehnico-științific, neconcordant cu cel moral, a sporit, întrebarea pusă de Academia din Dijon — *Dacă progresul științelor și artelor a contribuit la coruperea sau înălțarea moravurilor*, sună destul de actual.

Termenul *progres* are în contemporaneitate o situație privilegiată, atât prin frecvența sa în forme lingvistice de intercomunicare umană, cât și datorită unei imense bibliografii care s-a acumulat în jurul acestei probleme. Dar, oricât ar părea de paradoxal, înțelegerea clară, științifică a problemelor progresului este departe de a corespunde cu situația și importanța reală a acestor probleme în societatea contemporană.

Valoarea lucrării menționate stă înaintea de toate în caracterul complex și multidisciplinar al abordării problematicei progresului, din perspectivă filozofică, sociologică, istorică, politologică, economică, ceea ce le-a permis autorilor să cuprindă o gamă largă de probleme dintre cele mai diverse.

1. *Perspectiva filozofică* se referă, în primul rând, la *problematika progresului social în dezbaterea ideologică contemporană*; prof. Constantin Borgeanu, autorul unui cunoscut și apreciat *Eseu despre progres*, întreprinde aici un examen critic al unor direcții de gândire asupra progresului, respingând în prealabil atât maniera simplistă, nedialectică a apologetilor capitalismului cât și reacția sceptică față de asemenea tratare necritică, scepticismul punând sub semnul întrebării însăși legitimitatea ideii de progres. În ultimă analiză însă, ceea ce impune această idee în conștiința filozofică și socială contemporană sînt năzuința și lupta maselor pentru un viitor mai bun, dinamismul vieții sociale și cultural-științifice contemporane.

Sintetizînd un bogat material bibliografic, autorul citează și centrează considerațiile sale polemice pe trei mari probleme: *relativitatea* (caracterul obiectiv sau subiectivist) criteriilor progresului, *validitatea principiului istoricității* și *validitatea unei „legi” a progresului*.

Relativitatea criteriilor progresului, limitarea concepțiilor luministe și a celor romantice la criterii subiective — răspîndirea „luminilor”, în scopul fericirii oamenilor — au servit ca argumente pentru combaterea ideii de progres. Iată de ce „firul roșu al polemicii lui Marx și Lenin împotriva subiectivismului este afirmarea existenței unor criterii obiective ale progresului social” (p. 55). Iată de ce ideea *modelelor de dezvoltare* este azi o problemă centrală a teoriilor despre progres iar pentru un gânditor marxist, important este să depășească formularea unor modele (și criterii) unilaterale. Însăși dezvoltarea forțelor de producție poate constitui un criteriu fundamental al progresului numai în corelație cu celelalte subsisteme ale sistemului social. Dacă raportăm ideea de progres la *formațiunea socială* luată în totalitatea ei trebuie menționate — arată C. Borgeanu, cel puțin două împrejurări: a. autonomia relativă a fiecărui subsistem social, avînd deci criterii proprii, specifice de progres; b. caracterul contradictoriu, antagonist al progresului —

atît pe plan orizontal, cît și pe verticala structurilor sociale — în societățile scindate în clase, bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție.

Ideea progresului trebuie conexasă altor două idei fundamentale: ideea de *timp istoric* ca timp al devenirii omului și societății, ca unitate a continuității și discontinuității, și ideea de *necesitate* — progresul fiind o lege social-istorică generală avînd caracterul tendențial, probabilistic și forme specifice în fiecare formațiune în parte și în fiecare domeniu al activității istorice. Astfel, raționalitatea criteriilor progresului trebuie completată cu principiul istoricității, fără de care nu putem scoate această idee din orizontul îngust, disfuncțional al metafizicii speculative, al optimismului facil și al evoluționismului simplificator.

Pe planul devenirii istorice ideea raportului dintre timpul istoric și libertatea umană este exprimată astfel: „Unitatea dialectică dintre libertate și timp înseamnă apropierea timpului în toate momentele sale: existență în *prezent* , respectiv practică, luptă, acțiune eficientă; întemeiere pe *trecut* , respectiv pe experiența acumulată, pe posibilitățile reale care decurg din ea, pe tradițiile și formele de viață proprii fiecărui popor, pe fondul cultural pe care l-a acumulat; orientare spre *viitor* , viziune prospectivă, temerară și, totodată, realistă” (p. 78).

Problema teoretică a *criteriilor progresului social* este tratată în volumul de care ne ocupăm și de Ovidiu Trăsnea care o raportează la noțiunile de largă circulație în sociologia și filozofia socială — *factor* — respectiv distincția și ierarhizarea factorilor în ansamblul structurii și dinamicii sociale — și *forță motrice* . Criteriul progresului este intrinsec procesului analizat, „discernabil în însăși structura și mișcarea procesului istoric” (p. 84). Cu aceeași nuanțare a judecăților, se demonstrează că ideea de progres nu poate fi substituită prin termenii vagi de *schimbare socială, modernizare* ; progresul se realizează *tendențial* printr-o multitudine de direcții ce se încrucișează și se interpătrund. O teorie explicativă a progresului trebuie să evite unilateralitatea criteriilor și cauzelor „absolutizarea unor variabile individuale, singulare, considerate izolat”, să promoveze o viziune sistemică, sincronică și diacronică totodată, asupra societății, să distingă între criterii *fundamentale* și criterii *derivate* , „în conformitate cu structura dialectică a componentelor sistemului social”, sau între criterii *universale* proprii tuturor formațiunilor, cum ar fi gradul stăpînirii de către societate a forțelor stihinice ale naturii și criterii *specifice* , decurgînd din particularități calitative ale fiecărei formațiuni.

Din același orizont de idei fac parte și studiile *Condiția umană și destinul valorilor în societatea capitalistă contemporană* (Petru Pănzaru) și *Cultură și progres* (Ionel Achim). Ideea progresului, se demonstrează în aceste studii, nu poate fi înțeleasă și explicată fără a ține seama de *statutul cultural* al omului precum și de condiția umană atît de contradictorie în civilizația contemporană; mai ales în împrejurările în care lumea capitalistă generează orientări ideologice de pesimism istoric, de denigrare a omului și a virtuților sale, de înlocuirea laudei rațiunii cu preamărirea iraționalului și instinctelor. O lume ce se află, după fericita expresie a lui Petru Pănzaru, nu doar în situația de *criză în sistem* ci de *criză de sistem* — nu mai poate avea o viziune raționalist-umanistă și științifică asupra progresului. Îi lipsesc criteriile și temeiuri obiective ale judecăților de valoare, de vreme ce „criza valorilor acestei societăți este o parte, o expresie, un produs al crizei sistemului economico-social politic și ideologic burghez...” (p. 369).

Autorii celor două studii citate mai sus au subliniat o idee de mare însemnătate în cadrul societății capitaliste unde criza este atotcuprinzătoare deși se exprimă în forme specifice în diferite domenii ale activității sociale: fenomenele de criză sînt deosebit de grave în sfera culturii și a valorilor spirituale. Irraționalitatea sistemului decurge din nonrealitatea sa (în sens hegelian) ca ilegitimitate istorică, din *natura orînduirii* cu contradicțiile, malformațiile și convulsiile sale, și nu din *natura umană* considerată eternă și imuabilă. Tocmai istoricitatea unor atari fenomene pune în evidență relativitatea lor; ele nu pot fi concepute ca un proces de decadență totală și ireversibilă, nu pot înăbuși forțele creatoare sănătoase din fiecare națiune, acțiune istorică pozitivă a claselor și grupurilor sociale progresiste. În perspectiva idealului socialist și a luptei pentru edificarea unei societăți mai drepte, mai umane, se realizează și armonizarea valorilor, ierarhizarea lor în funcție de formula optimă a progresului fiecărei țări; de opțiunile sociale și culturale ale fiecărui popor.

Raportată la istoria culturii, ideea de progres ne configurează însăși traiectoria sinuoasă dar mereu ascendentă — istoria omului ca *homo significans* , făuritor a unui *mediu axiologic* ca mediu existențial specific uman clădit pe solul ontic al datelor naturale. Fără a face din *progresul cultural* cheia și izvorul ultim al tuturor celorlalte forme de progres, minimalizînd progresul și, respectiv, determinismul social-economic, într-un sens general cultura — inclusiv ca o cultură activă, realizată ca civilizație — este cea mai adîncă, mai cuprinzătoare și convingătoare măturie a capacității de creație istorică progresistă de care dispune o epocă sau o comunitate umană.

2. *Perspectiva istorică și sociologică* este reprezentată în volum de studiile: *Progresul — trăsătură obiectivă a dezvoltării istorice* (Damian Hurezeanu), *Indicatorii sociali și criteriile pro-*

gresului (Ion Iordăchel), *Revoluția științifică-tehnică și progresul* (Sergiu Tamaș), *Năruirea — forța motrice a progresului istoric* (Elena Florea).

Un istoric ca Damian Hurezeanu pentru care gândirea istorică cuprinde, în chip firesc, perspectiva filozofică (de filozofia istoriei) ca o chestiune de înțelegere superioară a profesionalității și nu ca o ornamentică inutilă de cultură generală, ideea de progres constituie un ferit prilej de a demonstra rodnicia creatoare a unei adlnci înțelegeri a procesului istoric. Ideea de progres a pătruns în conștiința istorică și culturală a umanității pe măsură ce istoria însăși s-a universalizat, a devenit efectiv istorie universală. „Iată de ce socotim că odată cu universalizarea procesului istoric, atunci cind a apărut posibilitatea unor comparații și a unor raporturi, cind s-a format, dealtfel, și un simț al istoriei, s-a impus și conceptul de progres” (p. 11). Dar pentru aceasta mai era necesară o concepție totalizantă și unificatoare a istoriei, pe baze mai temeinice și dialectice. Este ceea ce au realizat, ca o adevărată revoluție în gândirea socială, Marx și Engels. Hegel înțelese și el caracterul interior tensional al devenirii istorice, pătrunsă de un dramatism deznădăjduit, raportul dialectic dintre necesitate și acțiune în istorie, dar la el totul este subordonat speculativ unei teleologii idealiste. Or, progresul este legitate istorică, nu se poate limita la lumea ideilor, la conștiința libertății, oricît de importante ar fi acestea, ci cuprinde întreaga operă creatoare a omului, ansamblu unitar de fenomene și relații care alcătuiește formațiunea social-economică. Tocmai această din urmă categorie reprezintă cheia de boltă pentru o teorie materialistă a progresului care, sub raport istoric și sociologic nu este altceva, decît succesiunea formațiunilor social-economice, ceea ce înseamnă negarea nu a ideii de scop, de finalitate istorică ci a scopurilor exterioare procesului istoric, exterioare formațiunii social-economice.

Teoria materialist-istorică nu are nimic comun cu interpretarea progresului ca un „unicum continuum” ca un flux omogen dar afirmarea caracterului său complex și contradictoriu nu ne împiedică să recunoaștem faptul că, odată cu apariția clasei muncitoare și cu lupta pentru edificarea unui nou tip de societate și civilizație, are loc o densificare a creației istorice conștientă, a transformărilor innoitoare, tocmai ca urmare a sporirii rolului subiectivității care este „un constituent intrinsec al istoriei”.

De unde rezultă că există tipuri de progres adecvate societăților concrete, particularităților ce disting civilizațiile umane. *Metoda indicatorilor sociali*, demonstrează Ion Iordăchel, este cerută tocmai de varietatea ei și diversitatea proceselor social-economice și culturale ce alcătuiesc diferite tipuri de civilizații și, respectiv, diferite tipuri de progres.

Problema indicatorilor sociali ne introduce chiar în sfera factorilor și mecanismelor progresului, atît sub raport cantitativ cît și calitativ — mobilitatea socială, capacitatea de adaptare la schimbări, opinia publică, nivelul educației și culturii, comportamentul demografic, calitatea vieții etc. Valoarea de cunoaștere a acestor indicatori e sporită, de poziția lor intermediară, ca punte de legătură între relațiile de determinare cauzală a fenomenelor studiate și relațiile de finalitate sau finalizare optimă a actelor sociale, între obiectivitatea și necesitatea existenței sociale și subiectivitatea, libertatea (reală sau ideală, ca proiect) conștiinței sociale.

Un aspect de-a dreptul spectacular al ideii de progres în epoca contemporană este acela care decurge din revoluția științifică-tehnică ce a accelerat, fără precedent, ritmurile dezvoltării în toate domeniile de activitate — în primul rind în știință și tehnică, în dezvoltarea activității productive prin apariția mașinilor automate și a mașinilor cibernetice; revoluția în știință duce azi mult mai rapid la o revoluție în tehnică, care eliberează nu numai mina dar și capul omului de unele funcții logice pe care le preiau mașinile automate. Sergiu Tamaș analizează desfășurarea acestei revoluții în dependență de maturizarea condițiilor obiective și subiective.

Autorul acestui interesant studiu are meritul de a pune în evidență aspecte mai puțin tratate și mai puțin cunoscute ale revoluției științifice-tehnice — cum ar fi bionizarea producției; el are meritul de a aduce un spor de inteligibilitate în aprofundarea consecințelor și tendințelor pe care le are această revoluție, apreciată ca o forță motrice a progresului umanității în general și a progresului socialist în particular: 1. geneza unor tehnici și tehnologii revoluționare, care se bazează pe schimbarea structurii atomice și moleculare; 2. amplificarea spectrului de resurse materiale și energetice — problemă de însemnătate vitală nu numai pentru progresul dar și pentru supraviețuirea omenirii; 3. modificări constructive revoluționare în proiectarea și realizarea produselor ceea ce duce la modificarea progresivă a universului de bunuri, la miniaturizarea unor aparate complexe din domeniul electronicii — ceea ce creează posibilitatea unor salturi calitative în realizarea unor performanțe, în democratizarea comportamentului științific în viața cotidiană, în sporirea considerabilă a eficienței economice în toate sectoarele de activitate; 4. revoluția biologică — prin pătrunderea în „cosmosul celular”, descifrarea mecanismelor genetice, constituirea ingineriei genetice — intervenții planificate în sfera vieții, crearea de noi specii conform necesităților viitoare ale omenirii. Este unul dintre cele mai inedite, mai spectaculoase și pasionante aspecte ale revoluției științifice și tehnice, dacă avem în vedere faptul că natura vie, inclusiv natura umană sub raport biologic este încă departe de a-și fi dezvăluit multiplele sale taine, de

a fi cunoscute și valorificate multiplele sale posibilități; 5. *pătrunderea omului în cosmos*, generând o nouă formă a practicii — practica extraterestră și constituind totodată preconizarea unor noi forme de activitate productivă, și a revoluționării comunităților umane; 6. *modificarea calitativă a raporturilor dintre societate și natură* — prin transformarea mediului la scară locală, regională și chiar mondială, a organizării și exploatării raționale a mărilor și oceanelor. Dar și cu primejdia — de pe acum foarte reală a unor intervenții iraționale, poluante și distructive de echilibru ecologic — ceea ce Sergiu Tamaș subliniază în alte lucrări ale sale, mai puțin sau deloc în cea cuprinsă în volumul analizat; 7. *modificări calitative ce se produc în sfera organizării și conducerii economico-sociale* — mai ales conducerea coordonată a proceselor de producție și proliferarea sectorului quaternar al științei și învățămîntului.

O viziune multilaterală a progresului nu poate omite ceea ce constituie modul cel mai eficace de rodnică originalitate a creației istorice conștiente a oamenilor — *nașterea* ca forță motrice a progresului, studiul în această problemă fiind semnat de o destoinică cercetătoare care a adus deja contribuții relevante în analiza sociologică și filozofică a problematicei națiunii — Elena Florea. Contextul afirmării cu rol sporit a națiunii în înfăptuirea obiectivelor majore de progres este cel al cooperării și interdependenței, al circuitului liber de bunuri materiale și spirituale, cu respectarea strictă a unor valori cum ar fi *independența, suveranitatea, demnitatea, respectul reciproc* etc. Mai mult ca oricînd aceste valori au dobîndit azi semnificații politice dar ele au rădăcini sociologice și istorice adînci; au devenit stări de conștiință, mărturii ale unei superioare conștiințe de sine — ca rezultat al acțiunii civilizatoare și al luptei popoarelor spre a-și apăra dreptul la existență, ființa proprie. Afirmarea națiunii ca factor și forță motrice a progresului istoric nu este doar o chestiune de opțiune politică mai mult sau mai puțin subiectivă, ci este o problemă de statut existențial și necesitate istorică, vizează raportul obiectiv necesar între evoluția formațiunilor sociale și tipurile istorice de comunitate umană: națiunea nu numai că nu și-a epuizat rolul istoric progresiv ci și-a intensificat acest rol datorită faptului că ea este *obiect și subiect* al progresului, este depozitară și beneficiară a strădaniilor demiurgice ale trecutului, organizatoare și dinamizatoare a energiilor creatoare ale prezentului pe care ea însăși le generează. Este adevărat că adîncirea efortului creator și capacitatea de cuprindere și acțiune plenară, multilaterală a națiunii sînt determinate de disponibilitatea istorică a forțelor sociale de clasă ce alcătuiesc structura și dinamica națiunii, de coincidența parțială sau totală a *intereselor de clasă și intereselor naționale*; de aici superioritatea națiunii socialiste care realizează pentru prima dată în istorie o deplină comunitate a intereselor fundamentale — economice și spirituale a tuturor membrilor săi, a claselor și grupelor sociale ce o alcătuiesc. Elena Florea analizează amplu poziția și contribuția creatoare a partidului nostru în această problemă, plecînd de la premisa rodnică potrivit căreia „realizarea unei concordanțe cît mai depline între esența orînduirii socialiste și forma națională de comunitate a poporului nostru este o necesitate obiectivă” (p. 434).

3. *Perspectiva politologică* asupra progresului este reprezentată în volum, în primul rînd de studiul tovarășului Leonte Răutu — *Procesul revoluționar mondial — esența progresului istoric*. Întotdeauna ideea de progres s-a aflat în centrul dezbaterii ideologice și culturale, între forțele sociale conservatoare care exprimă situațiile de *criză a progresului*, teama în fața viitorului și exponenții claselor înaintate care exprimă încrederea în om, în capacitatea sa de a înfrunta „cerurile”. Există însă și poziții ideologice mai nuanțate, de recunoaștere parțială a progresului dar care nu depășesc limitele capitalismului. Autorul analizează critic unele din aceste interpretări:

— *Fetishizarea dezvoltării tehnico-științifice* privită ca o soluție universal-valabilă pentru toate problemele sociale, ca factor cu acțiune automată asupra contradicțiilor social-economice. Este evidentă în acest caz minimalizarea sau pur și simplu *ignorarea calității relațiilor sociale* și în primul rînd a raporturilor dialectice dintre forțele de producție și relațiile de producție;

— *promovarea unei așa-zise a treia căi de evoluție viitoare a omenirii*, nici comunism nici capitalism, orientare potrivit căreia însăși dezvoltarea luptei de clasă nu mai este un *fapt obiectiv* ci o judecată de valoare, un fenomen ideologic; se neagă necesitatea revoluției, a unui *salt calitativ* — în viața societății, totul se reduce la așa-zise „reforme structurale” care nu depășesc limitele capitalismului.

Nici în cazul unor teorii progresiste ca aceea a economistului J. K. Galbraith nu este vorba de o transgresare a limitelor capitalismului;

— *orientări critice radicale față de realitățile social-economice, etice și culturale capitaliste* (Alain Touraine, H. Marcuse, H. Lefebvre, Habermas ș.a.) care denunță disfuncționalitățile, absurditățile, efectele de mutilare și înstrăinare ale capitalismului asupra relațiilor umane, criza profundă a sistemului. Reprezentanții acestor orientări sînt cei mai apropiați de punctul de vedere marxist, mai ales în atitudinea față de contradicțiile lumii capitaliste.

Meritul de a fi dezlegat enigma istoriei — mișcarea revoluționară, inevitabilă a omenirii spre comunism, aparține însă marxismului, singura teorie consecvent revoluționară și științifică

asupra unui proces revoluționar care va lua cu asalt cerurile și va duce la înscăunarea unei lumi mai bune și mai drepte.

Tovarășul Leonte Răutu ne dezvăluie cu pătrundere și autoritate unele aspecte esențiale ale analizei epocii contemporane în documentele Congresului al XI-lea al partidului: dialectica factorilor naționali și internaționali ce grăbește procesul legic de trecere a noi și noi popoare pe calea socialismului și comunismului; analiza proceselor și fenomenelor proprii societății capitaliste contemporane, ținând seama de adîncirea contradicțiilor principale ale capitalismului care duc în chip necesar la socialism; aprecierea teoretică despre o nouă fază a crizei sistemului capitalist; chiar dacă fenomenele ciclice mai pot fi depășite, criza de sistem este mult mai adîncă și atotcuprinzătoare și ea atestă neputința capitalismului monopolist de a domina și controla procesele social-economice. Investigarea trăsăturilor caracteristice ale acestei noi faze este importantă pentru a defini just strategia și tactica partidelor comuniste și a altor forțe progresiste și revoluționare.

O contribuție teoretică și politică de mare interes a acestui studiu se referă la însuși modul de a concepe și defini conceptul de *proces revoluționar* care „cuprinde în sine totalitatea fenomenelor și proceselor care determină transformări structurale în viața societății, modificări în raportul de forțe pe plan mondial în favoarea forțelor progresului social, al eliberării sociale și naționale, al democrației și socialismului” (p. 155). Ar fi o eroare politică, o îngustime dogmatică să eliminăm din procesul revoluționar revoluțiile democratice și naționale care nu afirmă din capul locului un consecvent caracter anticapitalist, sau să reducem importanța și semnificația mișcărilor contemporane de eliberare națională la rolul de „rezervă” a socialismului — aceste mișcări reprezentînd dimpotrivă o componentă esențială a procesului revoluționar — un aliat strategic al socialismului mondial și nu o simplă „rezervă”. Dialectica revoluționară a procesului istoric se opune antinomiilor metafizice, viziunilor simplificatoare și reduționiste care nu sînt în stare să surprindă globalitatea crizei sistemului capitalist, pe de o parte, globalitatea, universalitatea și inegalitatea (neuniformitatea) procesului revoluționar, pe de altă parte.

Vorbînd de componentele procesului revoluționar contemporan, autorul subliniază rolul clasei muncitoare ca principala forță productivă și ca principala forță revoluționară, ca principal arhitect al unei organizații sociale noi, superioare, valențele revoluționare ale orînduirii socialiste ce atestă continuitatea pe un plan superior a procesului revoluționar, dinamismul mișcării contestatoare a tineretului și radicalizarea revoluționară a intelectualității ca să nu mai vorbim de mișcările revoluționare de eliberare națională.

Concluzia acestui amplu și aprofundat studiu este că „Mersul evenimentelor istorice, cu toate zigzagurile sale inevitabile, îndreptățește optimismul nostru revoluționar, convingerea că *irreversibilitatea procesului revoluționar este o lege a dezvoltării istorice în epoca actuală* — epocă a trecerii de la capitalism la socialism pe plan mondial” (p. 206).

Din același orizont problematic al științei politice fac parte și studiile: *Clasa muncitoare forța determinantă a progresului social în epoca contemporană* (Marin Nedelea, Carol Niri), *Lupta popoarelor pentru cîștigarea și consolidarea independenței naționale — componentă esențială a progresului social contemporan* (Constantin Mecu, Constantin Florea).

În cel dintîi se demonstrează că există întotdeauna o *focalizare de clasă* a luptei maselor pentru progres și libertate iar apariția proletariatului pe scena istoriei a modificat radical, sub raport teoretic și practic, conținutul și mecanismele progresului social. Devine acum posibilă, prin elaborarea teoriei *comunismului științific*, o interpretare consecvent-științifică și marxistă a ideii de progres. Prin însăși misiunea sa istorică, decurgînd din poziția obiectivă în procesul de producție, prin măreția scopului, prin calitatea sa de forță revoluționară ce polarizează, organizează și conduce toate energiile revoluționare și creatoare ale societății, clasa muncitoare dobîndește un rol decisiv în promovarea progresului social.

Prin proletariat se realizează un consens deplin (dar nu absolut și nu lipsit de dificultăți și contradicții) între *necesitatea istorică* și *acțiunea politică* deoarece nici o altă clasă din istorie nu a intruchipat mai desăvîrșit fuziunea dintre interesele și aspirațiile de clasă, pe de o parte și aspirațiile fundamentale ale omenirii, pe de altă parte. Oricît s-ar încerca negarea rolului revoluționar al proletariatului, fie printr-o interpretare a istorică, rigid dogmatică a conceptului de clasă muncitoare, fie prin teoria convergenței celor două sisteme — și deci a claselor lor dominante, nu se poate contesta afirmarea ascendentă a acestui rol în societatea contemporană. Inclusiv sub influența revoluției științifice-tehnice care, între altele, sporește coeficientul de muncă intelectuală, participarea la actul de muncă a facultăților superioare ale spiritului dar nu anulează — pînă în societatea comunistă viitoare — rolul revoluționar al clasei muncitoare.

Rolul conducător al clasei muncitoare se afirmă cu putere nu numai pe baricadele revoluției, în lupta pentru cucerirea puterii, dar — cu atât mai mult — în lupta și munca pentru edificarea noii societăți, pentru reconstrucția societății și a omului, în lumina idealului comunist.

Cel de-al doilea studiu menționat are în vedere una din cele mai importante forțe motrice ale dezvoltării istorice contemporane. Popoarele asuprite în trecut de imperialismul colonialist nu reprezintă doar o rezervă pasivă a mișcării revoluționare mondiale ci un detașament activ al acesteia. Pentru majoritatea acestor popoare ce și-au cucerit independența politică de stat, s-au schimbat însuși conținutul și obiectivele luptei ce vizează acum apărarea și consolidarea independenței naționale, fie că revoluția de eliberare națională nu depășește încă limitele revoluțiilor burgheze clasice, fie că — cu atât mai mult — manifestă opțiuni pentru adoptarea căii socialiste de dezvoltare, însă înfăptuind „programe menite să lichideze sau să limiteze exploatarea omului de către om” (p. 299). Este vorba de un proces dificil, complex, de durată, în care rolul de căpetenie îl au forțele sociale progresiste interne, promovarea unei politici de industrializare care să asigure o valorificare superioară a resurselor naționale, materiale și umane, pentru a spori venitul național și a consolida independența și suveranitatea; un ritm progresiv de creștere economică a acestor țări este însă influențat și de statornicirea unor raporturi noi mai drepte, mai echitabile între țările dezvoltate, fostele puteri coloniale ce și-au întemeiat multă vreme, cel puțin parțial, prosperitatea, ritmurile superioare de dezvoltare, pe exploatarea crâcnă a bogățiilor din țările coloniale și dependente — și aceste țări în curs de dezvoltare ce au moștenit o foarte grea situație economică sub raport structural, ca randament și înzestrare tehnică, absența cadrelor naționale calificate etc.

Studiul menționat se bazează pe o foarte bună documentare care-i permite să analizeze nu numai situația prezentă a acestor țări dar și perspectivele viitoare, ținând seama de numeroși factori care acționează în această privință, de unele situații inedite, foarte complexe cum ar fi: „împlinirea a numeroase tipuri de relații de producție specifice diferitelor orinduirii sociale cunoscute de omenire în evoluția sa istorică, sau întâlnite exclusiv în aceste țări. La baza acestor relații pluraliste, mozaicate stau tipuri de proprietate precapitalistă — proprietatea primitivă a obștilor tribale sau sătești, proprietatea feudală, proprietatea micilor producători asupra mijloacelor de producție, tipuri de proprietate capitalistă — privată și de stat, autohtonă și străină; tipuri noi de proprietate aparținând statului sau proprietatea cooperatistă; tipuri de proprietate de tranziție” (p. 319).

Autorii studiului iau în considerare, între modelele naționale de dezvoltare economico-socială a acestor țări, și modelul socialist — cel puțin ca perspectivă istorică — dar, după părerea mea în mozaicul tipurilor de proprietate existente deja ar fi trebuit adăugat și tipul socialist de proprietate care, pentru unele țări este mai mult decît o speranță de viitor, e o realitate. Este însă adevărată aprecierea lor că în definirea conținutului opțiunilor pentru o dezvoltare socialistă există dificultăți care decurg din faptul că în condițiile concret-istorice din aceste țări nu poate fi exclusă, chiar în cazul unor atari opțiuni, o asemenea dezvoltare a relațiilor capitaliste.

4. *Perspectiva economică asupra progresului social* este ilustrată în volum de trei excelente studii: *Cu privire la criza economică din lumea capitalistă* (Tudorel Postolache), *Socialismul și progresul contemporan* (Mihai Dulea, Erwin Hutira, Traian Caraciuc), *Instaurarea unei noi ordini economice și politice internaționale — cerință a progresului istoric contemporan* (Constantin Moisuc).

În primul dintre studiile citate sînt analizate într-o manieră interesantă, originală unele aspecte ale *crizei sistemului capitalist*, pornind de la constatarea că „actuala criză spulberă... mitul potrivit căruia dirijismul capitalismului monopolist de stat ar putea asigura funcționarea sănătoasă a mecanismului economic” (p. 347).

Situația este paradoxală: pe fondul general al progresului, amplificat și intensificat de revoluția științifică și tehnică, are loc procesul destrămării orinduirii vechi, burgheze, deși aceasta poate încă utiliza pe anumite planuri, în anumite compartimente, potențialul de progres al epocii noastre. Nu este prima societate din istorie care parcurge o etapă de criză, în sensul declinului dar — subliniază Tudorel Postolache — este prima dată în istorie cînd criza unui sistem devine parte integrantă a procesului revoluționar mondial nu numai prin creșterea considerabilă a forțelor de producție dar și prin faptul că determină, direct sau indirect, creșterea gradului de conștientizare a proceselor istorice.

Dar prin ce se caracterizează actuala etapă a crizei? În răspunsul la această întrebare, autorul pune în discuție unele idei noi sau interpretări personale ale unor idei.

1. Se știe că nu mai este vorba în prezent, de o criză ciclică de supraproducție ci de o criză generală, atotcuprinzătoare. Caracterul ciclic se menține însă cu precizarea că are loc „o revigorare a ciclului economic în special prin creșterea ponderii fazelor lui descendente” iar criza ciclică 1974—1975 a cuprins ansamblul țărilor capitaliste dezvoltate, ceea ce nu înseamnă doar o extindere a ariei geografice de manifestare a crizei ci de o tendință calitativ nouă: „de

resincronizare a ciclului mondial capitalist" deoarece nu este vorba de o simplă însumare a crizelor mondiale, ci de procese de dereglare și dezorganizare a principalelor fluxuri și mecanisme ale economiei capitaliste mondiale.

2. Fenomenele *ciclului* ale crizei se împletesc cu *crize neciclice* de mare complexitate — ca o *criză economică* atotcuprinzătoare (criza monetar-valutară, inflația, *crize* planetar-ecologic, energetică, de materii prime, alimentară). Criza planetară este provocată de dereglări grave ale echilibrului om-natură, ea ridică probleme de interes mondial, pentru întreaga umanitate și reclamă soluții cu participarea tuturor.

3. Actuala *criză economică* a economiei capitaliste se situează „la începutul unei faze descendente a ceea ce am putea denumi *ciclu secular*” — succesiunea unor faze prelungite (de circa un sfert de secol) de avânt și stagnare, ultima fază stagnantă coincidând cu cea mai profundă revoluție în știință și tehnică. Această revoluție, nu numai că nu oferă soluții radicale pentru ieșirea din *criză* dar are ca rezultat extinderea și intensificarea sa, pe fondul agravării contradicțiilor capitalismului.

4. Criza din economia capitalistă actuală mai este corelată și cu o nouă fază în desfășurarea crizei generale a orânduirii burgheze, determinând modificări de două tipuri: unele care cuprind toate domeniile și toate țările capitaliste, altele care nu cuprind toate țările, toate domeniile și nu duc cu necesitate la schimbări calitative în relațiile sociale de producție.

Un alt sistem de referință fundamental diferit, la care trebuia raportată ideea de progres este cel al societății socialiste, aflată într-un proces de devenire și perfecționare, într-o mare diversitate de forme. Ar fi lipsit de sens să discutăm astăzi despre progres fără a lua în considerare avanpostul cel mai înaintat al progresului (ca idee, cu posibilitate și tot mai mult, ca realitate) în lumea contemporană: sistemul civilizației socialiste. A raporta progresul la lumea socialistă cu extraordinarele sale disponibilități de perfecționare înseamnă a surprinde ipostaza sa majoră, a-l defini în ceea ce are specific pentru epoca noastră. Ritmul și amploarea realizărilor obținute de toate țările socialiste într-un timp relativ scurt, marchează o nouă vîrstă istorică a umanității în care dezvoltarea forțelor de producție, creșterea avuției materiale, este corelată cu perfecționarea relațiilor sociale și îmbogățirea sistemului de valori. La aceasta contribuie: noul statut al muncii și al omului muncii, capacitatea de planificare, organizare și armonizare a diferitelor laturi ale vieții sociale, acțiunea constantă a unor factori de autoreglare a sistemului social în ansamblu și a tuturor elementelor sale, creșterea responsabilității factorilor de decizie și organizare politică, o justă corelare a factorilor și plîgărilor economice cu cele politice și culturale, organizatorice, științifice — ceea ce asigură armonizarea procesului de *raționalizare* a tuturor sferelor de activitate umană cu un larg proces de *umanizare*, dezvoltarea sistemului *democrației socialiste*, a raporturilor și libertăților cetățenești.

În socialism, ideea progresului este conexată nu numai cu *criteriile și mecanismele* sale, dar și cu *rezultanta* finală a activității progresive multilaterale — *un nou tip de civilizație*. Istoria, cu legile ei inexorabile, a împins pe primul plan al vieții social-umane contemporane *problema constituirii unui nou tip de civilizație* — *cea socialistă și comunistă*. . . „Tipul socialist și comunist de civilizație materială și spirituală este în țara noastră, ca și în alte țări socialiste, în plină construcție. El are de învins numeroase dificultăți atât obiective cît și subiective, deoarece e prima civilizație modernă care se constituie pe baza noii proprietăți asupra mijloacelor de producție, a principiilor trecerii funcțiilor de conducere din mâinile „elitelor” birocratice în mâinile maselor muncitoare, ca orînduire a idealurilor de dreptate, egalitate și echitate socială. Socialismul e prima civilizație în care munca și nu proprietatea reprezintă însemnul bogăției, în care egalizarea și omogenizarea socială și nu stratificarea constituie direcția de evoluție proiectată, în care statul este slujitor și nu asupritor al maselor populare, în care omul devine scop și începează să fie mijloc. . .” (p. 243—244).

Studiul consacrat *noii ordini economice și politice internaționale* vizează o sferă de probleme în care România — și în primul rînd președintele țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a adus contribuții unanim recunoscute, atât pe plan teoretic, cît și prin promovarea unei politici externe în care statornicirea unei noi ordini în raporturile dintre țări și popoare este un obiectiv permanent și prioritar. Este vorba înainte de toate de elaborarea „unui *program de acțiune* complex, realist, de perspectivă și operațional, în vederea restructurării actualei ordini internaționale, făuririi unei noi ordini mondiale care să corespundă aspirațiilor de progres și prosperitate ale tuturor popoarelor, cerințelor de progres istoric, atât pe plan național cît și pe plan internațional” (p. 483). În studiul menționat, Const. Moisuc întreprinde o amplă analiză a acestei probleme: *scopul și conținutul* viitoarei ordini internaționale, *principiile, formele și metodele* creării ei, componentele acestei ordini, *îmbinarea viziunii de perspectivă strategică*, cu abordarea concretă-tactică a aspectelor sale, relația de *compatibilitate reciprocă* ce ar trebui să existe între *structura* sistemului mondial și *ordine* — în sensul că o ordine realmente nouă, de caracter *multidimensional*, îmbinînd organic politica internă cu cea externă nu e posibilă fără modificări

În structura sistemului în direcția progresului național și internațional corespunzătoare decii cerințelor dezvoltării națiunilor și economiei mondiale în ansamblu. Ordinea internațională este un concept istoric — prin legătura sa cu epoca, cu elementele de structură ce alcătuiesc un tip de civilizație, prin succesiunea unor ordini internaționale funcție de schimbările adînci atît la nivel național, cît și a raporturilor dintre națiuni, prin evoluția ordinii economice internaționale. În prezent instituirea unei noi ordini trebuie să țină seama de astfel de fenomene și procese: constituirea sistemului socialist mondial; mișcarea de eliberare națională, cucerirea independenței politice și lupta pentru independență economică și dreptul de liberă dezvoltare; transformări semnificative în chiar lumea capitalistă; mutațiile provocate de revoluția științifică-tehnică.

Din comentariul pe care ni l-a prilejuit volumul *Progresul istoric și contemporaneitatea*, rezultă că este vorba de rodul unei bogate experiențe teoretice și practice, ceea ce explică interesul cu care a fost împlinită această lucrare, valoarea ei incontestabilă. Firește problema progresului rămîne deschisă. E mult prea complexă spre a fi epuizată într-un volum. În prezent se pregătește al doilea volum care, sperăm, va acorda o atenție sporită unui aspect de mare interes și actualitate: imbinarea perspectivei umaniste și a celei științifice, a momentului antropologic cu cel sociologic în concepția partidului nostru despre progres — concepție ce și-a găsit o strălucită întruchipare în *practica socială și culturală* a statului și partidului.

Identificarea cu modelul — premisă a constituirii idealului de viață al adolescentului

Dumitru Bazac

cercetător științific la Centrul de cercetări pentru problemele tineretului

Dintre unghiurile de vedere prezente în analiza dialecticii complexe a constituirii idealului de viață al adolescentului, preferabil ni se pare cel — mai puțin invocat în literatura universală și autohtonă de specialitate — potrivit căruia explicarea procesului respectiv este completă numai dacă este luat în considerare mecanismul psihologic al identificării adolescentului cu modelul. Ne-am propus să insistăm însă numai asupra unor aspecte ale identificării cu modelul.

Demonstrația se înscrie în sfera tezei că *dinamica idealului trebuie studiată în perspectiva comportamentului de anticipare care orientează persoana către un scop*¹.

De regulă, în copilărie anticiparea este reflectată de identificarea cu unul dintre părinți. Ulterior, pe măsură ce individul crește, posibilitățile sale de a opta pentru modele sporesc, atingînd cea mai mare amplitudine în adolescență. În această perioadă de emancipare, ființa aflată în creștere intră într-o criză de identitate² întrucît ea se află într-un moment de graniță între două vârste (sfîrșitul copilăriei și începutul tinereții) și în dilemă asupra devenirii sale. Tinzînd spre construirea propriei identități, adolescentul își oprește atenția asupra unei (unor) persoane reale sau imaginare pe care o (le) cunoaște — mai mult sau mai puțin —, o (le) examinează și o (le) adoptă ca model(e) în întregime sau numai abstrăgînd dintre însușirile care îi pare (îi par) mai demn(e) de a fi urmat(e). Această tentativă presupune rareori o traiectorie lineară. Dimpotrivă, cel mai adesea se parcurge un drum sinuos, jalonat de încercări succesive, de renunțări și reveniri.

Datorită specificului său, acest tip de situații a fost denumit³ „moratoriu psihosocial”, echivalent cu „amînarea obligațiilor și legăturilor specifice maturității”, pe care „fiecare societate și fiecare cultură și-l instituționalizează” și care „coincide cu perioade de învățătură și aventuri în conformitate cu scalele valorice ale fiecărei societăți”. Dar „moratoriul nu trebuie în nici un caz trăit conștient ca atare”. În schimb, el trebuie să se finalizeze cu precizarea con-

¹ Lutte G., *Le moi idéal de l'adolescent*, Charles Dessart, éditeur, Bruxelles, 1971, p. 317.

² Erikson E. H., *Jugend und Krise*, Ernst Klett Verlag, Stuttgart, 1970, p. 159.

³ Erikson E. H., *op. op. cit.*, p. 161—162.

știentă a identității. De cele mai multe ori, aceasta se realizează prin raportarea la model ca *model de viață*. Iar modelul de viață va constitui reperul fundamental în funcție de care se va cristaliza idealul de viață.

Cel mai adesea rezultat al unei perioade de tatonări și renunțări, de reveniri și realegeri, al unei deliberări prelungite, idealul de viață direcționează comportamentul de anticipare și îi acordă echilibrul necesar dezvoltării personalității. Cristalizarea idealului de viață îi este indispensabilă adolescentului pentru a-și determina identitatea. Într-un anumit sens — parafrazând un proverb — se poate afirma: *spune-mi ce ideal de viață ai ca să-ți spun cine ești!*

Din aceasta nu trebuie însă să se înțeleagă că procesul a fost încheiat. Direcții noi și noi înfățișări se vor succeda pe rând, inclusiv în perioada de „realizare” a idealului, astfel că mai potrivit ni se pare de a vorbi de o *metamorfoză a idealului de viață*.

Din raportarea individului din ce în ce mai matură la modelele ce-i stau la dispoziție, Erikson deduce existența a trei trepte pe care Eul le urcă în planul dezvoltării psihosociale: introecția, identificarea și formarea identității.

Dacă aceasta este alimentată de către adult prin reacții favorizante, prin introecție („incorporarea” primitivă a unei imagini străine), copilul își creează sentimentul propriei deamnități. Identificările sînt, de asemenea, dependente de natura legăturilor existente între copii și rolurile pe care le reprezintă generațiile ce conviețuiesc într-o anumită formă de familie, iar identitatea este consecință a identificărilor.

Procesul identificării are la rîndu-i două stadii principale de manifestare, ale căror poziții pot fi succesive, complementare sau de substituție: stadiul identificării cu părinții; stadiul identificării cu alte persoane (reale sau imaginare).

Manifestîndu-se foarte de timpuriu (chiar în jurul vîrstei de 3—4 ani) identificarea cu părinții are o importanță cardinală pentru întreaga evoluție ulterioară a individului. Copilul tinde să-și imite părinții atît în jocurile, cit și în visele sale, străduindu-se să elimine din conduita sa ceea ce-i displace și să acumuleze ceea ce este asemănător cu ei. În acest fel ia naștere în conștiința individului, ceea ce psihologii denumesc: „*Eul-ideal*”. „Acest *Eul-ideal*, actualmente inimitabil, rămîne în același timp un model de realizat, un nivel de aspirație, un scop de atins, care la copilul normal face să orienteze întreg dinamismul evolutiv”⁴. Imagine ideală despre sine, *Eul-ideal* rămîne pentru întreaga activitate a individului sistemul de motivare cel mai eficace pentru că reprezintă ținta spre care acesta trebuie să tindă.

Selecția modelelor și mai ales a însușirilor acestora este uneori circumstanțială și necritică. De obicei, copiii și ulterior, adolescenții sînt frapați de anumite trăsături pe care au posibilitatea să le cunoască fie direct, fie prin fantezia lor sau a altora. Așa, de exemplu, mulți adolescenți reduc idealul de viață la dimensiunea sa profesională neglijînd celelalte componente — la fel de importante: morală, estetică, relațională etc. Aceasta face ca de multe ori, fiind cenzurate pe baza naturii imaginației infantile, anumite atitudini și roluri ale adulților să apară supraevaluate și prost înțelese și numai treptat această confuzie este suplinită de judecata în conformitate cu realitatea.

În esență, identificarea din copilărie reprezintă dezvoltarea unui model de reacție a individului care constă în orientarea atitudinilor, idealurilor și valorilor sale în mod similar cu cele pe care le percepe în comportamentul părinților săi.

Elaborînd o schemă sugestivă, Knight precizează că procesul identificării copilului cu un adult, cuprinde la început o proiecție a cîtorva dintre însușirile sale asupra modelului de rol și apoi, introecția (interiorizarea) acestor atribute împreună cu altele proprii modelului, în personalitatea sa⁵.

Rezultatul relaționării dinamice a individului cu modelele îl reprezintă alegerea aceluia care va direcționa (fie măcar și numai pentru o scurtă durată) evoluția ulterioară a personalității sale. În această întreprindere opțională, identificarea și proiecția constituie procese favorizante care însă se realizează în anumite condiții motivaționale⁶: existența unei legături afective între adolescent și adultul la care se raportează; exercitarea de către adult a unui anumit prestigiu; nivelul de aspirații al adolescentului și conștiința posibilității de realizare a acestuia; tipul imaginii despre sine a adolescentului.

⁴ Zazzo R., *Conduites et conscience, I. Psychologie de l'enfant et méthode génétique*, Neuchâtel, Delachaux et Niestle, 1962, p. 226.

⁵ Knight R. P., *Introjection, projection and identification*, *Psychoanalyt. Quart.* 9, 1940, p. 234—241.

⁶ Datculescu P., *Psihologia identificării și a proiecției în relația dintre tînr și comunitatea de masă*, în vol.: *Tineretul și mass-media* (coordonatori: O. Bădina, C. Schifirnet), editat de Centrul de cercetări pentru problemele tineretului, București, 1971, p. 60.

În plan educativ, raportarea adolescentului la adult se caracterizează în esență prin dependența primului față de al doilea și, în particular, față de părinți și educatori. Potrivit teoriei lui Ausubel⁷, copilul este ca un „satelit” pe lângă adultul-părinte, întrucât reacțiile acestuia îl determină să se autoestimeze și din ele provine securitatea sa erotică. Pentru a-și conserva aceste achiziții, el se supune părinților; cu alte cuvinte, se identifică cu ei. Către sfârșitul copilăriei debutează un proces de emancipare-„desatelizarea”. La rîndul său, acest proces este marcat mai întîi, într-o fază tranzitorie, de o așa-numită: „resatilizare” dar în jurul unor persoane diferite de părinți. Ulterior, dezvoltarea capacității sale intelectuale îi va permite adolescentului să se detașeze de modelul concret pentru a contempla abstractul și posibilul ceea ce îl va îndemna să se considere egal cu adultul.

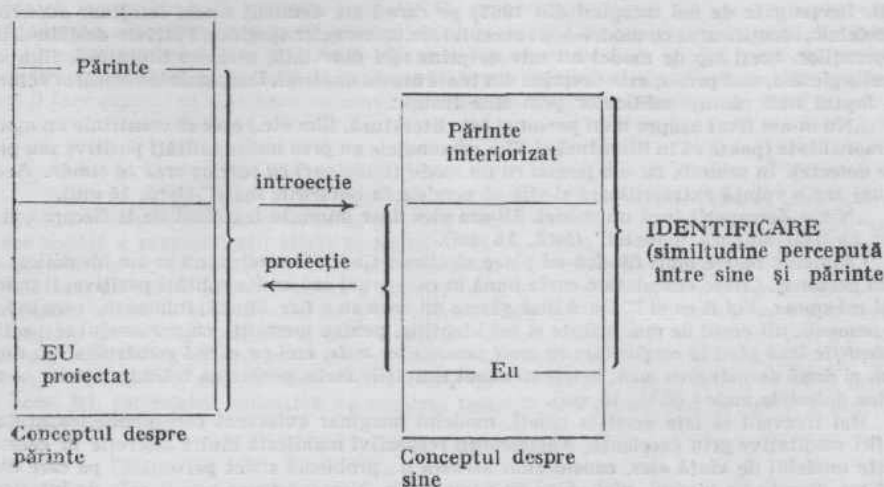

Fig. 1. — Identificarea ca rezultat al proiecției și introecției trăsăturilor personale și părintești (după Knight)

După ce a fost consumată identificarea cu părinții, iar copilăria a devenit tot mai pregnant marcată de atmosfera mediului școlar, individul ajuns în jurul vârstei de 12 ani are deja construită o anumită identitate. Acest moment coincide însă cu declanșarea pubertății care-i oferă numeroase alte perspective de evoluție și, totodată, atitudini noi (de multe ori ambigue) ale societății față de el, ceea ce va determina să fie repusă — cu acuitate — problema identității. De fapt, e vorba de o nouă identitate într-o nouă perioadă de evoluție a individului — adolescența, „momentul universal al unei tranziții” (G. Lapassade).

Caracteristica esențială a acestei perioade fiind *tentația originalității*, individul își schimbă considerabil atitudinea față de modele exprimînd-o, nu arareori, printr-un comportament disimulant (negarea atracției față de model de care, în realitate, se simte atras; elogiarea unui model pe care, de fapt, îl respinge etc.). Tentația originalității adolescente are numeroase forme de manifestare și afectează personalitatea în ansamblul său. Totuși, după cum s-a mai spus⁸, „adolescența începe prin opoziție, se continuă prin originalitate și se încheie printr-un echilibru al personalității”.

Conștientizată sau nu, raportarea adolescenților la modele este permanent prezentă. În căutarea unei noi identități, el își dezvăluie nevoia unei securități emoționale reclamînd afecțiunea celor care îi înconjoară și, în același timp, respingînd tendința de a-i acapara a acelora (în special părinții) care încă îi mai consideră copii.

⁷ Ausubel D. P., *Ego development and personality disorders*, Grune & Stratton, New York, 1952; *Theory and problems of adolescent development*, Grune & Stratton, New York, 1954; *Theory and problems of child development*, Grune & Stratton, New York, 1958.

⁸ Păun Emil, *Implicații socio-educative ale adolescenței*, în *Opinii despre adolescență* („Caiet documentar”, nr. 6, 1972, editat de Centrul de cercetări pentru problemele tinerețului, p. 43).

Cu o durată și o amplitudine variabilă de la individ la individ — ca de altfel și stadiul identificării cu părinții — și, uneori, fiind chiar absent, stadiul identificării cu alte persoane se delimitează de celelalte numai din considerente metodice ale expunerii. În realitate, se produce un proces extrem de fin al identificării, astfel că prioritatea modelelor paterne (materne) este de multe ori estompată sau chiar neutralizată de irezistibila forță de atracție a unor modele extrafamiliale (reale, imaginare); aceasta cu atât mai mult, cu cât apropierea de limita superioară de vîrstă a adolescenței e mai mare.

În funcție de varietatea modelelor la care se raportează adolescenții, se poate vorbi de o anumită tipologie a modelelor de viață în care mai importante sînt modelul individualizat și modelul sintetic⁹. Variantă a modelului sintetic și într-o măsură apreciabilă, expresie a tentației originalității adolescenței o reprezintă tipul de model (mai puțin frecvent dar constatat la toate loturile investigate de noi începînd din 1967) pe care l-am denumit *model imaginar autocreat*. Neîndoielnic, identificarea cu modelele de acest fel are un caracter specific. Potrivit destăinuirilor adolescenților, acest tip de model nu este desprins nici din viață, nici din literatură, film sau dramaturgie sau, mai precis, este desprins din toate aceste domenii. Dar, înaintea oricăror comentarii, faptul năd rămîne edificator prin sine însuși:

„Nu m-am fixat asupra unui personaj (din literatură, film etc.) care să constituie un model de personalitate (poate că în literatură și film personajele au prea multe calități pozitive sau prea multe defecte). În schimb, *mi-am format eu un model (imaginar) cu care aș vrea să semăn*. Acest personaj are o voință extraordinară și știe să persiste în hotărîrile luate” (fată, 16 ani).

„N-am descoperit încă un model. Mi-am ales doar anumite trăsături de la fiecare om și mi-am alcătuit singură modelul” (fată, 16 ani).

„Am citit foarte mult fiindcă-mi place să citesc. Cu toate acestea, nu m-am identificat cu nici un personaj. Citesc cîteodată o carte bună în care eroul are multe calități pozitive, îl îndrăgesc și-mi spun: „Voi fi ca el!” Dacă însă găsesc un erou cu o fire blîndă, iubitoare, care îndrăgește oamenii, uit eroul de mai înainte și mă identific, pentru moment, cu personajul respectiv. *Mă identific însă pînă la confundare cu eroii povestirilor mele*, eroi pe care-i construiesc nu după chipul, ci după asemănarea mea, le impun exact calitățile mele, pentru ca trăind viața lor să-mi corectez defectele mele” (fată, 16 ani).

Mai frecvent la fete decît la băieți, modelul imaginar autocreat corespunde, constatat, unor firi meditative prin excelență. Adolescenții respectivi manifestă multă discreție în ceea ce privește modelul de viață ales, considerînd aceasta o „problemă strict personală” pe care n-ar trebui s-o discute cu nimeni, nici chiar cu părinții lor. Nerespectarea nevoii sale de interioritate (de secret) poate determina reconverțirea identificării adolescentului cu un anumit model, ceea ce subliniază și mai mult specificul identificării cu modelele imaginare autocreate. Din aceste motive, utilizarea mecanismului complex al identificării adolescenților cu modelele cu scopul cristalizării idealurilor lor de viață necesită măiestrie pedagogică.

Potrivit unei optici — confirmată și de cercetările noastre — diferită de cea tradițională în ultima vreme este tot mai frecventă identificarea prin raportarea adolescentului la cei (reali sau fictivi) din generația sa în detrimentul referirii la părinți. În acest sens, analiza situației simptomatice a optării pentru modelele de personalitate prezente îndeosebi în literatură ne-a condus la următoarea concluzie: „comuniunea de idei între model (eroul literar preferat) și subiect (cititorul adolescent) este perfectată de echivalența de vîrstă”¹⁰.

Legături spontane dar care trădează o puternică adeziune a unora față de ceilalți se produc în grupurile de adolescenți în interiorul cărora unii devin modele pentru ceilalți. În relațiile de prietenie care se statornicesc în astfel de grupuri, în mod natural se produce o adevărată țesătură de proiectări și identificări. „Tipul de alter ego pe care fiecare îl are în prietenul său reflectă cerințele neconștientizate ale propriului EU. Unul caută în celălalt cu precădere confirmarea propriului EU. Altul, dimpotrivă, se identifică cu prietenul începînd să trăiască emoțiile lui pînă la pierderea propriei individualități; al treilea caută în prieten o completare; al patrulea — un model de imitat și o apărare psihologică etc.”¹¹.

Prin urmare, în general se poate vorbi de două tipuri principale de identificare: *identificarea verticală* — reprezentată de raportarea adolescentului la modelele adulte și *identificarea orizontală* — reflectată de raportarea adolescentului la modelele alese dintre cei de aceeași vîrstă cu el. În evoluția individului, cele două procese se produc fie simultan, fie succesiv: de regulă, identificarea verticală precedînd-o pe cea orizontală.

⁹ Vasilescu Anton și Cazacu Aculin, *Tineret, năzuințe, idealuri*, București, Edit. științifică, 1966, p. 58.

¹⁰ Bazac D., *Surse și repere ale identificării*, în: Bazac D., Dumitrescu I., Mahler F., Radușlian V., *Geneza și dinamica idealului în adolescență*, Craiova, Edit. „Scrisul românesc”, 1974, p. 147—148.

¹¹ Kon I. S., *Psihologhija rannej iunosti*, în „Sovetskaja pedagogika”, nr. 12, 1971.

Privită în perspectiva finalității sale, această împletire specifică (uneori dizarmonică) de identificări și proiecții contribuie la socializarea tinerei generații. După cum s-a spus, „în societățile tradiționale socializarea se făcea *vertical* printr-un proces de identificare cu adulții iar în societatea actuală, unde modelele adulte sînt adesea refuzate, se realizează un tip de socializare *orizontală* în care adolescentul se caută pe sine însuși între indivizii generației sale”¹². Cu amendamentul necesar că această situație diferă și în funcție de sistemul social în care se dezvoltă adolescenții respectivi, afirmația rămîne valabilă. Prin urmare, teza formulată a socializării orizontale — consecință a unei identificări orizontale — oferă terenul unei productive valorificări în plan pedagogic.

În sfîrșit, cu tot scepticismul lui Erikson care — avînd în vedere mai ales supraevaluările (tranzitorii!) de roluri în stadiul identificărilor cu părinții — afirma prevenitor că: „identificarea ca mecanism are o utilitate limitată”¹³, se dovedește totuși, că acest complicat proces îndeplinește o dublă funcție utilă procesului educativ: pe de o parte ea furnizează adolescentului modele (din care se cristalizează idealurile) susceptibile de a orienta personalitatea sa în formare și, pe de altă parte, ea îi dă sentimentul intim al propriei sale valori, stabilitatea emotivă care îl face capabil să acționeze cu convingere pentru realizarea idealului de viață ales.

Evident, stăpînirea în sine a mecanismului identificării adolescentului cu modelul nu este suficientă pentru constituirea idealului de viață a cărui realizare e menită să asigure optima integrare socială a personalității aflate în formare. În ansamblu, se impune împletirea cunoașterii aprofundate a particularităților psihoindividuale ale adolescentului, a aspirațiilor și disponibilităților sale cu determinarea discretă a condițiilor și mobilizarea directă a adolescentului către efectuarea exercițiului de muncă cotidian necesar realizării idealului de viață ales. Se înțelege că aceasta presupune construirea unui *sistem de măsuri educative și a unei strategii adecvate de aplicare a lor* — nu în sine ci — *implementate în desfășurarea procesului instructiv-educativ pe întreaga durată a sa*, evident însă — cu accente diferite de la o etapă la alta. Numai orientată în acest fel, activitatea educativă va construi temeiul unei armonioase integrări a individului în societate.

¹² Vincent G., *Le peuple lycéen*, Gallimard, 1974, p. 49.

¹³ Erikson E. H., *op. cit.*, p. 163.